

Мицька О. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-8809

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розумінню правового статусу військовополонених. Для встановлення правового статусу військовополонених було проаналізовано та аргументовано поняття «полон» – це явище, що супроводжується обмеженням свободи осіб, які підпадають під правовий статус військовополонених, залучались до збройного конфлікту, з метою запобігання їх участі у бойових діях у подальшому. У загальному розумінні правовий статус утворюється шляхом поєднання суб'єктивних прав, законних інтересів і юридичних обов'язків. Складовими елементами правового статусу військовополонених є права, обов'язки та заборони.

Ключові слова: війна, військовополонені, полон, правовий статус особи, міжнародний конфлікт, права, обов'язки, заборони, іноземці, комбатанти, некомбатанти.

Постановка проблеми. Питання щодо поводження, утримання та визначення правового статусу військовополонених для України виникло ще 2014 року з початком гібридної війни. А з широкомасштабним вторгненням військових та інших формувань держави-агресора на територію України 24.02.2022 року набуло ще більшої актуальності. На теперішній час наша держава має велику кількість військовополонених країни-агресора, які були захоплені в полон під час бойових дій або здалися добровільно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблематика знайшла своє відображення в наукових працях таких учених: М. Грушко, О. Корнеєва, І. Колотуха, І. Кравченко, С. Зливко, Д. Чижов, І. Яковець та ін. На сьогодні ця тема є доволі актуальною, що й обумовило вибір наукового пошуку автора.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження сучасних підходів науковців до визначення складових правового статусу військовополонених в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до джерел національного законодавства полон – це тимчасове обмеження свободи особи, яка підпадає під одну з категорій осіб, наведених у статті 4 Женевської конвенції, та яка брала участь у воєнних діях, з метою недопущення подальшої участі в таких діях [1].

На думку вченої М. Грушко, під воєнним полоном слід розуміти певний стан знаходження особи (комбатанта, некомбатанта або осіб, прирівняних до військовополонених), громадянина іншої держави, яка припинила участь у військових діях під владою супротивної воюючої сторони [2, с. 68]. Своєю чергою І. Кравченко пропонує розглядати полон як один з можливих засобів збереження життя комбатантів і цивільних осіб під час війни чи локального військового конфлікту, реалізуючи їхнє право на життя [3, с. 139]. Інші вчені наголошують на тому, що полон має каральний вплив на військовополонених. Апелюючи з цього приводу, слушною є думка С. Зливка про те, що метою утримання військовополонених є просто видалення їх з поля бою, а не засіб покарання. [4, с. 219].

Розглянувши ці твердження, можна запропонувати своє визначення поняття полону. На наше переконання, полон – це явище, яке супроводжується обмеженням свободи осіб, які підпадають (претендують) під правовий статус військовополонених, залучалися до збройного конфлікту, з метою запобігання їх участі в бойових діях у подальшому. Як зазначають юристи-міжнародники, не всім особам можуть надати статус військовополонених. Особи, які входять до складу збройних сил сторони (*регулярні збройні сили рф, воєнна поліція, росгвардія, органи поліції та інші воєнізовані формування тощо – О. М.*), що перебуває у конфлікті, в міжнародному гуманітарному праві називають комбатантами [5], тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

У разі потрапляння комбатантів під владу супротивної сторони норми міжнародного права наділяють їх правом

вважатися військовополоненими. У цьому випадку можна з упевненістю сказати, що статус військовополонених безпосередньо залежить від статусу комбатантів. Але не в усіх випадках комбатанти можуть стати військовополоненими. Учений І. Кравченко наголошує, що серед тих, хто бере участь у воєнних діях, можуть бути незаконні комбатанти – особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, проте не мають на це права, тому в разі потрапляння під владу супротивника не користуються статусом військовополоненого [2, с. 140]. До цієї категорії здебільшого належать цивільні особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, а також члени народного ополчення й інших добровольчих формувань (учасники організованих рухів опору), які не входять до регулярних збройних сил.

Інша категорія осіб, яких ми називаємо некомбатантами, – це особи, які входять до складу збройних сил, але безпосередньо не беруть участі в бойових діях. Вони не є об'єктом воєнних дій з боку противника і мають право на заступництво в тому разі, якщо опиняються під владою супротивника [6, с. 246]. Основною відмінністю некомбатанта від комбатанта є те, що вищевказані особи мають особисту зброю, але можуть використати її тільки для самозахисту. У разі участі в бойових діях вони набувають статусу комбатантів.

Досліджуючи правовий статус військовополонених, слід наголосити, що він поширюється тільки на тих осіб, які не порушили правил та звичаїв війни і не підлягають переслідуванню за кримінальним законодавством України.

Для правильного пошуку орієнтирів для встановлення правового статусу військовополонених, на нашу думку, доцільно розглянути загальне розуміння правового статусу людини.

У теорії держави і права визначено правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві [7, с. 377]. Термін «правовий статус» вживається для характеристики правового становища особи в цілому.

Розрізняють правовий статус: а) громадян України; б) іноземців; в) осіб без громадянства; г) осіб, яким надано притулок [8, с. 44].

За характером правового регулювання правовий статус визначають такий: а) загальний; б) галузевий (індивідуальний), в) спеціальний.

Загальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості дорівнює обсягу прав, свобод і обов'язків будь-якої особистості незалежно від розбіжностей у соціальному, службовому, майновому, сімейному і т. п. становищі.

Індивідуальний правовий статус особистості (громадянина, іноземця) інтегрує в собі статус загальний і спеціальний. Індивідуальних правових статусів рівно стільки, скільки громадян, вони різноманітні й неповторні, як і самі люди – їх носії.

Спеціальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості відрізняється від обсягу прав, свобод і обов'язків іншої особистості внаслідок її особливого соціального, службового, майнового, сімейного і т. п. становища.

Із запропонованої категоризації для нашого дослідження становить інтерес правовий статус іноземців, виходячи з того, що військовополоненими можуть стати лише комбатанти, тобто ті особи, які беруть участь у міждержавному конфлікті. Використовуючи прийоми формальної логіки, можна дійти висновку, що військові та інші прирівняні до них особи, які потраплять під владу супротивника (в полон), є іноземцями.

Також слід зазначити, що правовий статус іноземця чи особи без громадянства безпосередньо виражає його правосуб'єктність, котру, як записано в Загальній декларації прав людини ООН, зобов'язані визнавати всі держави [7, с. 380].

Враховуючи розкриття різновидів правового статусу, на наше переконання, правовий статус військовополонених можна вважати різновидом спеціального правового статусу. Хоча деякі сучасні правники порівнюють правовий статус військовополонених з правовим статусом засуджених, спираючись на те, що останні перебувають в ізоляції на теренах колишньої виправної установи. На наш погляд, це діаметрально протилежні суб'єкти правового

статусу, спільними ознаками яких є визначені на міжнародному та національному рівні права і свободи людини.

Спираючись на дослідження зарубіжних та вітчизняних учених, можна зробити висновок, що основними постулатами правового статусу військовополонених є такі.

По-перше, держава в повному обсязі несе відповідальність за поводження з військовополоненими.

По-друге, військовополонені в повному обсязі зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувалися до полону.

По-третє, з військовополоненими завжди поводяться гуманно, не допускаючи стосовно них насильства, репресій, жорстокого поводження і тортур, образливого та принизливого ставлення, залякування та цікавості публіки, засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином. До військовополонених ставляться з повагою до їх честі та гідності.

По-п'яте, військовополонені дотримуються законодавства України.

Також складовими елементами правового статусу військовополонених є права, обов'язки та заборони, підтвержені режимними вимогами таборів та обладнаних дільниць при установах виконання покарань та слідчих ізоляторів для їх утримання.

Перебуваючи в полоні (в дільницях для тримання військовополонених або в таборі), військовополонені мають право:

1. На належні побутові умови. Військовополонених розміщують в освітлених спальних приміщеннях, де наявне опалення та які відповідають нормам площі, об'єму повітря. У таких приміщеннях забезпечуються належні санітарні умови та дотримання протипожежних заходів. Усі військовополонені забезпечуються предметами одягу, білизни, взуття та постільними речами (далі – речове майно) безоплатно відповідно до норм належності.

2. Підтримання зв'язків із зовнішнім світом.

3. Військовополонені мають право особисто або через довірену особу звертатися до адміністрації табору, Мін'юсту чи

держави-покровительки з клопотанням (заявою, скаргою) щодо умов їх тримання в таборі.

4. На кожного військовополоненого відкривається особистий рахунок, що містить відомості про суми, які необхідно виплатити, або суми, отримані як аванс грошового забезпечення, оплата за працю або з інших джерел, суми в національній валюті України, які були вилучені, а також суми, вилучені та конвертовані на його прохання в іншу валюту. Крім того, особистий рахунок повинен містити відомості про кошти, видані військовополоненому готівкою або в іншій аналогічній формі, виплати, здійснені від його імені та на його прохання. Військовополонені завжди можуть ознайомитися зі своїми особистими рахунками та отримати копії рахунків.

5. Військовополонені можуть купувати продукти харчування, мило, тютюн та предмети першої необхідності. Розцінка товарів не повинна перевищувати ринкових цін. Перелік продуктів харчування та предметів першої необхідності, які військовополонені можуть купувати в крамницях, отримувати в посылках та зберігати при собі, визначається згідно з додатком І. Прибутки від крамниць зараховуються до спеціального фонду та використовуються на благо військовополонених. В управлінні крамницями та спеціальним фондом можуть брати участь представники військовополонених.

6. Військовополонені можуть за рахунок власних коштів, розміщених на їхніх особистих рахунках, передплачувати й одержувати журнали, газети, інші періодичні видання без обмеження кількості.

7. Військовополоненим надається можливість для відправлення релігійних обрядів. На прохання військовополонених або за ініціативою релігійних організацій можуть проводитися богослужіння та релігійні обряди. Військовополонені відправляють релігійні обряди індивідуально або в обладнаному з цієї метою приміщенні (куточку). Начальник табору на прохання військовополонених сприяє запрошенню осіб, які мають право проводити богослужіння, релігійні таїнства та обряди, визначає місце, час та умови їх проведення. Відправлення релігійних

тайнств та обрядів не повинно порушувати розпорядок дня, а також утискати права інших військовополонених, які утримуються в таборі. Військовополонені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму тримання. Військовополоненим дозволяється мати при собі і користуватися релігійною літературою, предметами релігійного культу індивідуального користування для натільного або кишенькового носіння, крім саморобних та колючо-ріжучих предметів. Священнослужителі, релігійні провідники, наставники, інші представники релігійних чи благодійних організацій, які бажають надавати допомогу в задоволенні релігійних потреб військовополонених, можуть відвідувати табір за наявності дозволу на відвідування. Дозвіл на відвідування табору надається начальником табору.

8. Військовополоненим надається можливість для проведення інтелектуальних, освітніх та оздоровчих занять, спортивних змагань, ігор та перебування на свіжому повітрі. З цією метою військовополонених забезпечують відповідними приміщеннями (місцями) та необхідним обладнанням.

9. Військовополоненим дозволяється відправляти і отримувати листи (телеграми) без обмеження їх кількості. Вручення листів, що надходять, проводиться призначеними працівниками табору, в присутності яких військовополонений зобов'язаний їх розпечатати. Якщо військовополонений відмовиться розпечатати конверт та представити його вміст, такі дії здійснюють призначені працівники табору в присутності кількох військовополонених. Виявлені при цьому заборонені вкладення (речі) вилучаються.

10. Військовополоненим дозволяється відправляти та одержувати посилки. До безоплатного поштового пересилання допускаються посилки масою до 5 кілограмів. Гранична маса збільшується до 10 кілограмів для посилок, вміст яких не може бути розділений, і для посилок, які адресовані в табір чи представникам полонених для розподілу між полоненими.

11. За технічної можливості військовополоненим надається право на телефонні розмови за допомогою засобів IP-телефонії з відповідним програмним забезпеченням, що перебуває на балансі табору. Телефонні розмови надаються згідно з розпорядком дня у вільний від роботи час, від виконання слідчих дій чи участі в судових засіданнях час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, а за необхідності та за погодженням з адміністрацією табору – у будь-який час.

12. Військовополоненому гарантується право на правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ у суді, у порядку, визначеному для осіб, які тримаються під вартою.

13. За необхідності вчинення нотаріальних дій військовополонені мають право користуватися послугами нотаріуса.

Військовополоненим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не завдає їм дискримінації, а саме:

– військовополонений має право вимагати компенсацію від держави, від якої він залежить, у зв'язку з визнанням його особою з інвалідністю, якщо це пов'язано з його працею;

– військовополоненим за встановленими відповідними правилами може надаватися можливість придбання послуг та речей за межами табору;

– військовополоненим дозволяється взяти із собою особисті речі, кореспонденцію та посилки, які надійшли на їх адресу, вага яких не повинна перевищувати 25 кілограмів на одну особу.

До обов'язків військовополонених належать:

1. Під час допиту кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише свої прізвище, ім'я та по батькові, військове звання, дату народження і особистий номер або у разі відсутності зазначених відомостей – іншу рівноцінну інформацію.

2. Військовополонені, за винятком офіцерів, повинні виконувати військове вітання до всіх офіцерів держави, що тримає в полоні, та виявляти до них зовнішні ознаки поваги.

Військовополонені офіцери зобов'язані виконувати військове вітання лише до старших за військовим званням офіцерів, проте до начальника табору військове вітання виконується незалежно від його звання. Дозволяється носіння нагород, розпізнавальних знаків та шевронів.

3. Праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою. Військовополонені розподіляються для виконання робіт з урахуванням їх віку, статі, військового (спеціального) звання (рангу), фізичного стану та стану здоров'я.

4. Військовополонені можуть залучатися до виконання допоміжних робіт з приготування їжі в їдальні табору та самостійного приготування наявної в них додаткової їжі [1].

Стосовно заборон слід зазначити, що, хоч вони чітко не виражені як права та обов'язки, але апріорі можна зрозуміти: якщо за військовополоненими здійснюється контроль у виді охорони та нагляду, то виникають певні заборони. Беручи за основу ці твердження, можна виділити такі заборони для військовополонених, як: порушення прав інших військовополонених; самовільне залишення території табору або ділянки, де вони перебувають; зберігання й користування вогнепальною зброєю та іншими вибухонебезпечними предметами; азартні ігри, які мають на меті отримання прибутку; вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; здійснювати напад та/або чинити опір персоналу табору і перешкоджати їх діяльності.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що актуальність та значущість теми дослідження не викликає сумнівів, адже полон для військовополонених має стримувальний вплив, тобто здійснює запобігання подальшій участі в бойових діях і тим самим зберігає їх життя. Військовополонені є спеціальними суб'єктами права, оскільки перебувають під міжнародним правовим захистом і наділені спеціальним правовим статусом, який регулюється як національним законодавством, так і нормативно-правовими актами міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1649.

2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 283 с.

3. Кравченко І. М. Правовий статус «військовополонений» і «цивільний заручник» у контексті норм міжнародного гуманітарного права та проведення операції Об'єднаних сил (АТО) на Сході України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 137–149.

4. Зливко С. В. Міжнародне гуманітарне право щодо захисту прав військовополонених. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 04 листопада 2022 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 218–221.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 01.12.2023).

6. Корнєєва О. Правовий статус військовополонених: особливості захисту в умовах збройних конфліктів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 244–248.

7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2007. 840 с.

8. Юридична енциклопедія – перший в Україні багатотомний систематизований звід знань про державу і право. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/330/43/> (дата звернення: 01.12.2023).

Mytska O.,

PhD in Law, Associate Professor
of the Department of Formation and Development
of Professional Competency of the Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4621-8809

LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE

The article is devoted to the understanding of the legal status of prisoners of war. In order to establish the legal status of prisoners of war, the author analyzes and argues that captivity is a phenomenon which is accompanied by restrictions on the freedom of persons who fall (claim) to have the legal status of prisoners of war and were involved in an armed conflict, with the aim of preventing their participation in hostilities in the future. The author clarifies the role of participants in an international armed conflict, which in international humanitarian law are divided into military and civilian combatants and non-combatants. Only combatants, i.e., those persons involved in an interstate conflict, can become prisoners of war. The main difference between a non-combatant and a combatant is that the above-mentioned persons have personal weapons, but can use them only for self-defense. If they participate in hostilities, they acquire the status of combatants.

The legal status of a person is a system of rights, freedoms, obligations, and responsibilities enshrined in legal acts and guaranteed by the state, according to which an individual, as a subject of law (i.e., as one with legal personality), coordinates his or her behavior in society. The legal status of: a) citizens of Ukraine; b) foreigners; c) stateless persons; d) persons granted asylum. According to the nature of legal regulation, the legal status is a) general; b) sectoral (individual), c) special. The legal status of prisoners of war applies only to those persons who have not violated the rules and customs of war and are not subject to prosecution under the criminal law of Ukraine. In general, the legal status is formed by combining subjective rights, legitimate interests and legal obligations. The constituent elements of the legal status of prisoners of war are rights, obligations and prohibitions.

Prisoners of war are special subjects of law, as they are under international legal protection and endowed with a special legal status regulated by both national legislation and regulations of international humanitarian law.

Key words: war, prisoners of war, captivity, legal status of a person, international conflict, rights, obligations, prohibitions, foreigners, combatants, non-combatants.

References

1. Ukraine (2022), *On approval of the Procedure for the detention of prisoners of war* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

2. Grushko, M. V. (2015), *Formation and Specificity of the International Legal Regime of Prisoners of War*, Ph.D. thesis, Odesa.

3. Kravchenko, I. M. (2020), "Legal status of "prisoner of war" and "civilian hostage" in the context of international humanitarian law and the conduct and conduct of the Joint Forces Operation (ATO) in eastern Ukraine", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, № 1 (114), pp. 137–149.

4. Zlyvko, S. V. (2022), "International humanitarian law on the protection of the rights of prisoners of war. Integration of theory into practice: problems, searches, prospects", *Materials of the II International Scientific and Practical Conference*, Chernihiv, pp. 218–221.

5. Switzerland (1977), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12, 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts*, Protocol I, Geneva.

6. Korneeva, O. (2017), "Legal status of prisoners of war: peculiarities of protection in armed conflicts", *Enterprise and Law*, № 11, pp. 244–248.

7. Skakun, O. F. (2007), *Theory of State and Law (encyclopedic course) : a textbook*, Espada, Kharkiv.

8. *The Legal Encyclopedia is Ukraine's first multi-volume systematized body of knowledge about the state and law*, Encyclopedia, Kyiv.